

ALFONSA RODRIGUEZ JESUSEN KONPAÑAKO AITAREN

Donaixti-Ibarre, 1998-IV-18

P. Lafitte

GIRISTIÑO PERFETZIONIAREN PRATIKAREN PARTE BAT HEUSKARALA ITZULIA, HEUSKARA BEZIK EZTAKIENENDAKO

1782-an Avignon-en, Antoine Aubanel-baitan agertu zen liburu hori, ekaldeko Baxenabartarren euskalkian.

On da jakitea Frantziak 1801-ean Aita Sainduarekin egin zuen *Concordat* deitu antolamenduaren aintzineko Iparreko Euskaldunak, hiru zatitan bereziak zirela elizaz. Ziberotarrak Oloroneko apezpikuaren meneko zauden; Lapurtarrak eta mendebaleko Baxenabartarrak Baionakoari eratzikiak ziren; eta ekaldeko Baxenabartarrak Akizekoari. Hauien eskualdea deituan zen Akiztar Nafarroa, “la Navarre acquoise”. Hartan zauden Amikuze, Landibarre eta Oztibarre. Apezpikua Akizen zagon, baina Euskal Herrian bazen beti lekuko *bikario jeneral* bat eta *ofizial* bat; askotan apez berak zauzkan bi kargu horiek.

Aipatzen dugun liburuak ez du salatzen nork egina den. Baina Maurice Harriet-ek hitz hau idatzi ditu Uztaritzen dugun ale bateko lehen orrialdean: “D’après certaines personnes qui les ont connues, les auteurs de cet Abrégé de Rodriguez furent un curé d’Ibarre, nommé Lopez et, en collaboration avec lui, l’approbateur lui-même, Philippe d’Abense, vicaire général d’Acqs”.

Nor ziren bi lankide horiek?

Les Paroisses basques pendant la période révolutionnaire izeneko liburuan, Pierre Haristoy-ek salatzen dauku Lopez hori sortzez Jutsikoa zela, Jean Etcheberri Jutsitarraren herritarra, eta hunen ganik jakina zuen Lopez Ibarreko erretor saindu bat izan zela, aizina zuelarik herriko xaharrentzat galtzerdi egiten ari zela, eta Ibarreko elizan ehortzi zutela. Ez dakigu noiz sortu zen ez eta noiz hil. Marc de Philippes d’Abense delakoaz xehetasun gehixago badugu:

Hubert Lamandek bere *Armorial*-ean Xiberoko aitoren semetzat emaiten dauku, Omize-Gañeko familia batekoa. Abense-tarrak izan ziren Sorrapürüko jaun. Lukuzeko aitorekin ere ahaide ziren, XIII. mendean Nafarroako erret-biltzarretan onetsiak.

Marc d'Abense hori ez dakigu noiz sortu zen ez bainan Jutsin hil zen 1780-ko Ekainaren 24ean eta kalostrapian ehortzi zuten.

Clément Urrutibehety jaun mirikuak Oztibarre xaharrari buruz aurkitu dituen dokumentu balios batzuetarik eta Haristoy-en liburuetarik hauxe jali dugu:

1. Marc d'Abense Jutsiko erretor izan aintzin, Auch-eko diosesan zela Nogaro-ko kalonje.
2. 1766-an Amikuzeko eta Oztibarreko ofizial zela.
3. 1767-an Suarez apezpikuak Jutsin berean Ramonaldeko "prébendier" egin zuela Curutchet baten orde.
4. 1774-an Akizeko apezpikuak izendatu zuela Bikario jeneral.
5. Hil zela Erreboluzioea hasi baino lehen eta Donaixtiko Jean d'Eyherabide erretora haren ondoko izan zela, bai Jutsiko apez bezala, bai Bikario jeneral eta ofizial kondu.
6. Marc d'Abense horri zor zaizkola Jutsiko apeztegia bere inguramen ederrekin. Artetik erraiteko hemezortzigarren mendean herri horrek *Jutsia* zuen izena eta ez *Jutsi* motz-motza.

SUSTATZAILEAK

Alfonsa Rodriguez liburuan den aitzin-solasaren egileak aitortzen du maiz gutiziatu duela Euskaldunentzat erdarazko obra miresgarri horren euskaralat itzultzen eta eratzikitzen du: "gure bi jaun apezpiku handiri, Suarez d'Aulan, eta Charles Auguzta Kieni (sic) uken dizit ohoria mintzatzeko gutizia hortzaz, eta biek-elga arimen Salbamendiaren dako obra balios bat zatekeela heuskarala itzultze hori segurtatu nizie, eta erran untsa eginen niela haren eitia".

Louis Marie de Suarez d'Aulan (1697-1785) Avignon-en sortua eta apeztua, *Cevennes*-tako protestanten artera misionest zenbait urte iragan-eta, bere sorterriko kalonje eta kofesor-nagusi zagon 40 urtetan, noiz-eta-ere Aki zerat apezpiku izendatu baitzuten. Diosesa hortan 36 urte iraun zuen, ongi hainitz eginez. Bere euskaldunak ez zituen ahanzten. Heientzat 1750-an amikuztarrez agertarazi zuen katixima bat, 1770-ean emendatu zuena. Geroztik ere liburu hori bietan segurik ateratu da eta 1815-ean Mgr Loison-ek berriz eman zuen argitarak ekialdeko Baxenabartarrentzat, Akizetik berexi zituztelarik. Suarez apezpikuak kargua utzi zuen 1772-an eta Avignon-en iragan zituen bere azken 13 urteak.

Haren ondokoa izan zen Le Quien de Laneufville euskalduneri biziki atxikia, haren letra batzuek erakusten duten bezala.

BI HITZ ALFONSO RODRIGUEZ JESUITAZ

Alfonso Rodriguez *Práctica de la perfección cristiana* liburuaren egilea, Valladoliden sortu zen 1526-an.

Han-hemenka irakurri dugu ez zela izan fraile xoil bat baizik, atezain arrunt bat, bainan Izpiritu Sainduak bereziki argitua. Ahantzi bide zuten kondatzaile horiek Salamankan ere ibilia zela eskolatzen eta jesuitek berek apeztu zutela. Heien lagundian hogoi urtetan sarturik, frailegai etxetik lekora, bere kideko gazteri hamabi urtez kristau moralala erakutsi zioten.

Gero Andaluziako Montilla hirirat igorri zuten, jesuitagaien maisu; bertalde, lagundiko etxe guzietan hamabortzetik bederen egin behar ziren hitzaldi izpiritualen emaiteko lana leporatu zioten. 30 urtez bete zituen eginbide horiek. Ez bazen ere goi-teologiako erakaspén sakonetan murgiltzen, orok ziotenaz, arimen ezagutzeko eta gidatzeko jeinu bikain bat bazuen.

1593-an lagundiak Erroman izan baitzuen bere bortzgarren biltzar nagusia, Rodriguez harat deputatu igorri zuten: hor ere erakutsi omen zuen zuhurtzia handi bat. Erromatik itzuli-eta Cordoban ezarri zuten prefet izpiritual kondu, jesuiten arimez arta hartzeko eta bere hitzaldi saindueri jarraiki-zeko.

Orduan buruzagiek gade egin zioten bil zitzan eta ordena hainbertze urtez apailatu zituen erakaspén izpiritualak, liburutan ager-arazteko.

1606-ean Sevillan aurkitu baitzen probintziako biltzar nagusiko, buruzagiek manatu zioten hiri hortan geldi zadin bere liburuaren argitarat emaiteko. 1609-an lan horrek izan zuen bere lehen ager-aldia.

Rodriguez-ek zaharzero nekagarri bat ukan zuen, ezindura oso batek harturik. Sainduki hil zen 1616-eko Otsailaren 24-ean.

ALFONSO RODRIGUEZ-EN LIBURU JATORRETIK ITZULPEN ETA LABURPENETARAT

Rodriguez-ek gazteleraz idatzi zuen bere lana eta ukan zituen hizkuntza hortan elementa bat ager-aldi. Laster itzulpenak jalgi ziren latinez, italiano, alemanez, anglesez, polonesez, flamanez, greko berriz, hongresez.

Zazpi itzulpen agertu ziren frantsesez: lehena Port-Royal-eko jansenistek jalgi zuten, ongi baliatu eta azkartu baitzituzten obra hortan kausi ditazken garrazkeriak. Régnier-Desmarais frantses akademiako idazkari jakintsuak (1675-1676) itzuli zuen *Pratica* mintzaire eder batean: nahiz ez zen bera jansenista, utzi zituen ximenki gaztelerak zauzkan pasarte bortitz eta gogorrak. Ondoko ager-aldi batzuetan apez moltxo batek eztitu eta legundu zuten Régnier-Desmarais horren itzulpena.

Jesuita eta bertze elizagizon zenbaitek frailentzat eginikako liburu hortarik nahi ukan zuten girixtino xehentzat on zitazken aholkuak atera eta lan arinagotan ager-arazi. Frantsesez hiruzpalau laburpen segurik argitaratu zituzten. Eskuetan erabili dugun Rodriguez-en lan osoak badauzka 1397 orrialde. Hiru zatitan berezia da. Zati bakotzak baditu 8 sail eta sail bakotxa kapitulu andana batez osatua da: laburrenean badira 7 kapitulu, luzenean 32. Orotara konda ditazke 315 kapitulu.

Euskarazko itzulpenak ez ditu 466 orrialde baizik 74 kapitulurekin.

Aitzin solasak aitortzen dauku baliatu direla Lopez eta Abense laburpen frantses batez, hunek 600 orrialde baizik ez zauzkanaz geroz. Beraz laburpen baten laburpena da. 1609-ko liburitik han-hemenka pasarte batzu hautatu dituzte eta zortzi sailetan antolatu:

- Bizi izpiritualaren estimuaz, 10 kapitulutan.
- Jainkoaren presentziaz, 7 kapitulutan.
- Otoitzaz, 17 kapitulutan.
- Komunione Sainduaz, 7 kapitulutan.
- Meza Sainduaz, 2 kapitulutan.
- Umilitateaz, 8 kapitulutan.
- Jainkoaren borondatera egoiteaz, 6 kapitulutan.
- Garbitasunaz, 11 kapitulutan.
- Jujamendu arinez, 6 kapitulutan.

LIBURUAREN FUNTSAZ

Bixtan da, hainbertze ager-aldi, agerpen, eta laburpen ukan duen Rodriguez-en liburu jatorrak funtsezkoa izan behar zuela eta hortik jin zaio bere arrakesta. Euskarazko haren aldaskak ere bildu du ipar-alde huntan bere famatxoa. Georges Lacombe zenak salatu zaukun (*Gure Herria*, 1931, p. 69) bi itzulpen ukan dituela Lopezen laburpenak, batto lapurtarrez, bertzea ziberrotarrez. Damurik ez dira nehoiz argitaratu eta ez dakigu nun dauden gorde-rik.

Seguraz ere balio handi bat atxemaiten zioten gutarteko arimen onerako eta bertuteen kulturako. Alabainan teoria soberarik gabe erakaspén sendo bat bazekarren mintzairé bakun batean; Liburu Sainduen eta Elizako Aiten erranak, konparazione errex, adibide bizi eta ixtorio sustagarriz apainduak eta arinduak zauzkan. Egia erran, egungo egunean zenbait pasarteri garratz eta mutxi aire bat kausitzen deiegu: kontseiluzko baizik ez diren aholku batzu aisegi manamendutzat damazki; ez du erakusten nola mailez-mail aintzina

daiteken ongi osoari buruz, kolpez hartara heltzen ahal balitz bezala; ipuin batzu dakarzki frango zaharkituak.

Halere, oro har, liburuak badu gogoeta sakon hainitz eta eginkizunik aski edozoin mendetako arimentzat.

HIZKUNTZARI BURUZ

Lopez eta d'Abense itzultzaileen euskalkiari buruz bi ikerlan baizik ez dira agertu orai artinokoan.

1948-an Ch. Boudak idatzi zuen: "Les formes respectueuses du verbe mixain" (*Euzko-Jakintza*, II, pp. 595-615).

1967-an A. Lizartzak: "Apuntes léxicos de la traducción bajo-navarra de Alfonso Rodríguez" (*Anuario del Seminario de Filología Vasca*, I, 98-162).

Ez noa lan horien errepikatzerara. Hasteko aditzaren irabioaz ez dut hitzik erranen Charles Videgain-ek baitauka txosten bat gai hortaz apailaturik. Ohartaraziko dut bakarrik liburu guzia *zukako* moduan idatzia dela. Eskualde hortako bertze idazlek *eztabadaka* erabili dute beren aditza. Ikus *Akizeko katixima*, Ibarlako Salaberry-ren *Ebanjelioa*, Jutsiko J. Etcheberri-ren *Almanaka* eta lau liburuak, Bertrand Erdozaincy-Etchart-en *Michel Garicoits-en bizia*.

Huna bakarrik gaingiroki zenbait pondu, xehetasun gehixago hartze luketenak:

A) Ortografia txarra da, ezinago nahasia: *u* eta *ü* ez dira ongi berexten eta ez ere *s* eta *z*; zenbait aldiz *t*-ren orde *l* aurkitzen da; behargabeko letra batzu sartzen dira han-hemenka (cerbitzchatu, mintcatzceco); eta hitz berak orrialde batetik bertzera idazkera desberdinak jasan behar ditu.

B) Liburu hortako euskalkia (Abense jaunaren gatik ote?) Ziberoko berezitasunez emokatua da: *-tasun*-en orde *-tarzun* dakar: *xahutarzun*, *ezti-tarzun*, *baliostarzun*, *ernetarzun*, etab... *-kin*-en orde *-ki* xoilak: *arrazoin handireki*, *gar ainitzeki*, *huneki* eta *hareki*. *-tze*-ren orde *-te* infinitibo batzuetan: *erorte*, *egorte*, *ekarte*, *ezarte*, *irakurte*, *jalgite*, *ebilte*. *-ei*-en orde *-er* datibo pluralean: *anaier*, *gizoner*, *guzier*, *oroer*, *burier*, etab... *-tik*-en orde *-ti* xoilak ere kausitzen da: *zeluti*, *nunti*, *herriti*. Hitz hainitz aditz batzuen sustraietatik atera dira, *u* atzizki batez jauntzirik: *aipatzetik* jalgi dute *aipü kargatzetik kargü*, *hautatzetik hautu*, *atakatzetik atakü pagatzetik pagü*, *debekatzetik debekü*, etab.... Izen batzu ber-berak dira Xiberon eta ikertzen dugun liburuan: *eki*, *argizagi*, *korpitz*, *belar* (kopeta), *hazkurru*, *axuri*, *ühaitz*. *Jinko*, *gozaita*, *goxama*, etab... Adjetiboak ere: *xahu*, *satsu*, *ütsü*, *orhit*, *ehi*, *berhez*, *txipi*, *seint*, *seindü*, *erpil*, etab... Partizipio zenbait berdin: *üken*, *gogatü*, *ahabi*, *erramarki*, *arrerosi*, *jardiretsi*, *batü* (aurkitu), *debetatü*. Adberbio batzu

ere: *elga, ezi, eziez, belauriko, heben, bena, bezik, aldikal, jitez, llabür, aurte-mein, etab...* Noiztenka hizkuntzapen azkar batzu aurkitzen dira: *beharci behar dici*-ren orde; *beharçu, behar düzü*-ren orde.

C) Bainan Lopez eta Abense-n euskalkiak zor handiak badiozka ere Xiberoko mintzaiari, hainitz kidetasun gelditzen zaizko bai Garaziko bai Lapurdiko hizkuntzekin.

JOSKERA

Gehienez joskera bertze euskalkienarekin ados da gure liburua.

Bizkitartean hauteman daitezke han-hemenka berezitasun zenbait. Huna erakusgai gisa sei perpaus ohargarri:

- *Nahi bada* eri den jinen düzü (aunque, quoiqne).
- Salba nadin *ber*, eztizit axolarik (caso de que, pourvu que).
- Gorputzaren gazki tratatuz (genitiboa partizipioaren osagailu).
- *Nehork* uste badu bekaturik gabe dela (nehor = norbait).
- Beldur izan behar diizi *suge zaharraren* (genitiboaren iraulpena).
- Jinkoak *detsala* hautü huna egin nezan (opazko modua).

AZKEN HITZA

Barkatu otoi txosten hunen luzea. Uste dut halere erran gabe utzi dudala asko gauza. Balio luke norbaitek tesina bati lot lakion Lopez-en eta Abense-n hauziaren osoki xuritzeko.